

саналган тил, бул илимде маданият жаратуучу, маданиятты өнүктүрүүчү жана сактоочу курал катары аныкталат.

Тил – «маданияттын күзгүсү» - деген тезисти тар мааниде колдонуу туура эместигин лингвистикадагы объективдик принцип далилдеп турат, анткени, «тил аралык айырмачылыктар дүйнөнү кабылдоого таасир этпестен, тескерисинче, дүйнөнү ар башка кабылдоо тигил же бул тилге мүнөздүү болгон тилдик техникага ылайык ар кандай моделдерди жаратат». Демек, лингвистикалык изилдөөлөрдү так критерийлерсиз, шарттуу түрдө «этномаданий» деп эсептелген алкакка «кысып» сыйдырып батырбастан жана бир аз мисалдарга таянган бир жактуу примитивдүү тыянактарга жол бербестен, тилдин поливарианттуу татаал түзүлүш экендигин эстен чыгарбоо зарыл.

Колдонулган адабияттар:

1. Мусаев С. Ж., Абдыкеримова А. Э., Садыкова С. З. Тил илими: 2-бөлүк. Тил илиминдеги жаңы багыттар. -Б, 2021. -243 б.
2. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. -М.: Языки русской культуры. -288 с.
3. Маслова В. А. Лингвокультурология: Учебное пособие для студ. вузов. –Москва: Академия, 2001. –208 с.
4. Воркачев С. Г. Концепт счастья в русском языковом сознании: опыт лингвокультурологического анализа. - Краснодар, 2002. - 142 с.
5. Пименова М. В., Кондратьева О. Н. Концептуальные исследования. Введение. Учеб. пособие. -М.: Флинта, 2011. -176 с.
6. Каратаева С.К. Түрк тилдеринде байыркы созулмалардын дифтонгдошуусу. Вестник Кыргызского государственного университета имени И. Арабаева. №2, 2022. С.30-35.

УДК 372

DOI 10.33514/1694-7851-2023-4-274-279

Акматалиев Ж.Т., Бектурганова Н.Н., Джолдошбек кызы А.

К.Тыныстанов атындагы БМУ, ага окутуучу,

К.Тыныстанов атындагы БМУ, окутуучу, магистрант,

К.Тыныстанов атындагы БМУ, окутуучу, магистрант

Акматалиев Ж.Т., Бектурганова Н.Н., Джолдошбек кызы А.

ИГУ имени К.Тыныстанова, старший преподаватель,

ИГУ имени К.Тыныстанова, преподаватель, магистрант,

ИГУ имени К.Тыныстанова, преподаватель, магистрант

Akmataliyev Zh.T., Bekturganova N.N., Dzholdoshbek kyzy A.

IKSU named after K. Tynystanov, Senior Lecturer,

IKSU named after K. Tynystanov, teacher, master's student,

IKSU named after K. Tynystanov, teacher, master's student

**ГЕОГРАФИЯЛЫК ТҮШҮНҮКТӨРДҮ МЕКЕН ТААНУУ ПРЕДМЕТИНДЕ
КАЛЫПТАНДЫРУУ ЖАНА ИННОВАЦИЯЛЫК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ
КОЛДОНУУ**

ФОРМИРОВАНИЕ ГЕОГРАФИЧЕСКИХ ПОНЯТИЙ ПО ПРЕДМЕТУ РОДИНОВЕДЕНИЕ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ FORMATION OF GEOGRAPHICAL CONCEPTS ON THE SUBJECT OF HOMELAND STUDIES AND THE USE OF DIGITALIZATION TECHNOLOGIES

Аннотация: Бул иште инновациялык технологиялардын жардамы менен башталгыч класстын окуучуларына мекен таануу сабагында алгачкы табигый түшүнүктөрдү үйрөтүү, сабактын эффективдүүлүгүн арттыруу иш чаралары каралат. Мында, азыркы учур талабына ылайык окуучулардын кызыкчылыгына туура келген мекен таануу предметиндеги цифровизациялык сабактар, электрондук ресурстар жана аралыктан сабак берүү менен окуучулардын аң сезиминде алгачкы табигый географиялык түшүнүктөрдүн калыптануусуна шарт түзөт.

Аннотация: В данной работе рассматриваются мероприятия по обучению учащихся начальных классов первичным природным понятиям на уроке «Родинаведение» с помощью инновационных технологий, повышению эффективности урока. При этом цифровизации уроков по отечественному языку, электронные ресурсы и дистанционное обучение, соответствующие интересам учащихся в соответствии с требованиями настоящего времени, способствуют формированию в сознании учащихся первых естественно-географических понятий.

Abstract: This paper discusses activities for teaching primary natural concepts to primary school students in the “Homeland Studies” lesson with the help of innovative technologies and increasing the effectiveness of the lesson. At the same time, digitalization of lessons in the national language, electronic resources and distance learning that meet the interests of students in accordance with the requirements of the present time, contribute to the formation of the first natural-geographical concepts in the minds of students.

Негизги сөздөр: Мекен таануу, технология, электрондук ресурс, цифровизация, башталгыч класс, сабак, эффективдүүлүк, географиялык түшүнүктөр, инновация.

Ключевые слова: Родинаведение, технологии, электронные ресурсы, цифровизации, начальная школа, урок, эффективность, географические концепции, инновации.

Keywords: Homeland studies, technology, electronic resources, digitalization, primary school, lesson, efficiency, geographical concepts, innovation.

Киришүү. Географиялык алгачкы түшүнүктөрдү башталгыч класстарга окутууда “Мекен таануу” предметинин ролу өзгөчө. Мекен таануу предметинин программасына ылайык окутуунун технологияларын өнүктүрүү үчүн аталган предметтин мазмунуна ылайык, жаңы иновациялык технологиялардын жардамы менен сабактарды өтүү учур талабы.

Маселен мекен таануу предметинде калыптануучу галактика, күн системасы, жер планетасы, жыл мезгилдеринин алмашуусу, аба ырайы, материктер, океандар, Кыргыз Республикасынын географиялык абалы, Кыргыз Республикасынын административдик аймактык бөлүнүүсү, шаарлары, биз жашаган аймак сыяктуу алгачкы географиялык түшүнүктөр, башталгыч класстын окуучуларынын дүйнөгө болгон көз карашын, мекенчилдигин, ой жүгүртүүсүн, географиялык алгачкы түшүнүктөрүн калыптандыруу үчүн окутулат.

Актуалдуулугу: Мекен таануу предметин окутуунун негизги максаттарынын бири: башталгыч класстын окуучусу өзүн жана курчап турган айлана-чөйрөнүн, Ата-Мекенин жана анын жаратылышын таанып билүү жана ааламды сүрөттөй алуу көндүмдөрүнүн калыптануусу. Бул багытта инновациялык технологиялардын жөнөкөй үлгүлөрүн башталгыч класстын окуучуларына мекен таануу сабагында колдонуу, сабактын эффективдүүлүгүн арттырат. Маселен жыл мезгилдерине жараша аба ырайынын өзгөрүүсүнө байкоо жүргүзүү. Жерде болуучу табигый кубулуштарга байкоо жүргүзүү үчүн атайын интернет аркылуу маалымат алып, салыштыруу, электрондук күндөлүк толтуртуу ыкмасын пайдаланса болот. Аталган иш аракеттерди аткаруу менен башталгыч класстын окуучулары өз Ата-Журтунун аба ырайындагы өзгөрүүлөргө көңүл буруп табигый кубулуштардын болуу себептерине кызыга баштайт. Кызыгуу сезими аркылуу алгачкы табигый түшүнүктөргө ээ болуу менен жер жөнүндө маалыматтардын чакан видеолорун көрүшөт. Жыл мезгилдеринин алмашуу себептерин издеп, үй-тапшырмаларын аткарып, сабак учурунда бири-бирине айтып беришет. Жогорудагыдай байланыштуу түшүнүктөрдү калыптандырууга, албетте окуучулар үчүн интернет булактары жана жаңы технологиялык тапшырмалар пайдаланылат.

Жумуштун максаты: Башталгыч класста мекен таануу предметин окутууда учур талабына ылайык окуучулардын кызыкчылыгына туура келген сабак берүү үчүн усулдук жаңы технологияларды колдонуу керек. Маселен интерактивдүү стратегиялардын элементтерин, видеороликтерди колдонуу, интернет булактарын пайдалануу менен аба-ырайына байкоо жүргүзүү, жыл мезгилдеринин алмашуусу, жердин түзүлүшү, күн системасы сыяктуу табигый түшүнүктөр тууралуу окуучулардын жаш өзгөчөлүгүнө ылайык тапшырмаларды аткаруу аркылуу окуучулардын аң сезиминде алгачкы географиялык табигый түшүнүктөрдү калыптандырууга болот. Окутуу процессинин мазмуну дидактиканын негизги маселелеринин бири. Окутуу процессинин мазмуну «кимге?», «кандай?» көлөмдөгү билимди, «кандай?» деңгээлде берүү керектигин аныктайт. Демек, тигил же бул окуу маселеси үчүн окутуу процессинин мазмуну окуучулардын ар тараптан өнүгүүсүнө, алардын ойлоону, ой-жүгүртүү ишмердүүлүгүнө жана эмгектенүүсүнө шарт түзүлүшү зарыл. Ошондуктан, окутуу процесси эң биринчи ирээтте билим берүү максатына ылайыктуу аныкталат [3]. Окутуу процессин уюштуруунун негизги формасы - сабак. Андыктан, окуучуларга билим берүүдө, окутууда, сабактын ролу чоң. Окутуунун идеялык багыты, билим менен практикалык иштин биримдиги үчүн мугалимдин таасири жана педагогикалык технологиялардын мааниси чоң. Бул үчүн мугалим окутууда көп педагогикалык технологиялардын жардамы менен сабактын натыйжалуулугун арттырууга аракеттенүүсү керек. Ал аракетте окутуунун максаты, аны уюштуруу, окутуунун мазмуну, жабдылышы жана аны алып баруунун технологиялары айкалышып турган учурда гана окутуу эффективдүү болот.

Белгилүү педагог В.С. Сухомлинский айткандай: «окутуу - мугалимдин педагогикалык маданиятынын күзгүсү, анын интеллектуалдуу байлыгынын өлчөмү анын кругозорунун жана эрудициясынын көрсөткүчү болуу керек» дейт. Окутууну натыйжалуу жана ийгиликтүү өткөрүү үчүн мугалим ар бир сабакка өзүнүн билимин, педагогикалык тажрыйбасын бүткүл эрудициясын, терең тажрыйбасын жумшайт. Сапаттуу, көңүлдөгүдөй, каалаган нерселерди жасоо, ал үчүн ар кандай каражаттардын баарын колдонуп эң мыкты нерселерди иштеп чыгаруу болсо, технологиянын негизги звеносу - анын жыйынтыгы болуп саналат. Качан гана планда каралган нерсе сапаттуу жасалганда, аны «технология» катары кабыл алышат.

Эгерде начар иштетсе, анда жаңы жолдорду издеп, жаңы технологиялык ыкмаларды табуу керек.

Бул багытта жаңы жолдорду, жаңы технологияларды колдонуу үчүн башталгыч класстан эле табигый түшүнүктөдү калыптандыруу үчүн түзүлгөн атайын пограмманын негизинде мекен таануу предметинин мазмунуна ылайык сабактарда чакан видео слайддарды көргөзүү, географиялык түшүнүктөрдү калыптандыруучу мультфильмдерди көргөзүү, мобилдик дистанттык тапшырмаларды, тесттерди иштеп чыгуу менен жаңычыл багытта иш алып баруу жакшы натыйжаларды берет.

Ал эми билим берүүгө карата технология – бул билим берүүчү максаттарды ишке ашырууда педагогикалык аракеттердин жалпы жыйындысы катары түшүндүрүлөт. Педагогикалык же билим берүү технологиясын үч деңгээлде сүрөттөөгө болот:

- 1) окутуунун эң рационалдуу жолдорун илимде изилдөө;
- 2) окутууда колдонулган принциптердин, ыкмалардын, методдордун түшүндүрүү системасы;
- 3) инсандык, методологиялык каражаттар иштетилген жана жүзөгө ашырылган реалдуу ишмердүүлүк процессинде;

«Педагогикалык технология» жөнүндө түшүнүк педагогикада бардык маңызда: тар жана кенен мааниде пайдаланат. Бирок бардык варианттарда технологиянын мазмуну төмөнкүлөрдү камтыйт:

- 1) педагогдун окутуучу окуучулардан окуу ишмердүүлүгүн камсыздандырган методдорду комплекстүү уюштуруу;
- 2) дидактиканын, методиканын, процедураларын, катышуучулардын аракетинин бардык каражаттарын уюштуруу;
- 3) адамдык, техникалык жана башка ресурстарды эске алуу менен билим берүүнүн тарбиялоонун, өнүктүрүүнүн жаңы мазмунунун иштеп чыгуу жана жүзөгө ашыруу

Географиялык табигый түшүнүктөрдү башталгыч класста пайда кылуу үчүн окутуунун эффективдүүлүгүн көтөрүүдө бүгүнкү күндө көптөгөн технологияларды колдонууга болот. Окутуунун технологиялык багытына ылайык техникалык жана башка ресурстарды эске алуу менен билим берүүнүн тарбиялоонун, өнүктүрүүнүн жаңы мазмунунун иштеп чыгуу жана жүзөгө ашыруу үчүн цифралык технологиялар окутуу билим берүүнүн учур талабына ылайыктуу бир бөлүмү катары өнүгө берет.

Ал эми интерактивдүү стратегиялардын кээ бир элементтерин пайдаланууда мээ чабуулу, Венндин диаграммасы, кластер, синквейн жана башкаларды электрондук ыкма менен башталгыч класстын окуучулары мекен таануу сабагында пайдаланып окутууга да болот. Аталган интерактивдүү стратегиялардын элементтерин пайдалануу, азыркы билим берүүнүн технологиялары арбын колдонулуп, тиешелүү натыйжасын берүүдө. Учур талабына ылайык түшүнүктөрдү камсыз кылган эң ыңгайлуу жана кеңири жайылтылган инновациялык маалыматтык технологиялардын каражаттарын пайдалануу да керек. Азыркы мезгилдерде окутуунун традициялык ыкмалары менен бирге эле жаңы стратегиялардын интерактивдүү элементтери көп колдонула баштады. Ошондуктан, окутуу менен тарбиялоонун каражаттарынын технологияларынын арасынан эң эле жөнөкөй окуучулардын изденүү сезимин козгогон технологияларды тандап алуу мугалим үчүн негизги маселе бойдон кала бермекчи. Окутуунун сапатын жогорулатуу үчүн инновациялык технологиялардын элементтерин пайдалануу менен келечекке кам көрүү ар бир педагогдун негизги максаты.

Интерактивдүү стратегиялар мугалим тарабынан, мисалы төмөндөгүдөй билгичтиктерди өнүктүрүү үчүн пайдаланышы мүмкүн:

А) Окутуудагы жана турмуштагы маанилүү маселелерди чече билүү ишкердүүлүгү.

Б) Тексттеги негизги маани-маңыздык мазмунду бөлүп алуу билгичтиги.

Негизинен интерактивдүү стратегиялар төмөндөгүдөй сапаттардын калыптанышы үчүн колдонулат:

А) Топ ичинде биргелешкен үзүрлүү иш-аракеттик жөндөмдүүлүгү.

Б) Маалымат булактары менен иштөөдөгү тактык, тыкандык.

В) Өз көз карашы менен тигил же бул фактыны түшүндүрө албаган, же акыл эске, логикага, илимий далилдерге карма-каршы келген учурларда андан баш тартууга жарамдуулук. Мындай дидактикалык, психологиялык сапаттарды калыптандыруу окуучунун коммуникативдик ишмердүүлүгүн өстүрүүгө абдан ылайык келген окутуу стратегиясын түзөт. Өзгөчө коммуникативдик билгичтиктердин зарылдыгын окуучулар изденүү, ой жүгүртүү түшүнүгү менен колдоно билүүсүн камсыз кылуу жана кептик машыгууларга ээ болуу жана башка анын негизги талаптары катары кабыл алынат. Ошондой эле окуучулардын коммуникативдик ишмердүүлүгү дискуссиялык жана диспуттук мүнөздө болуп, сөз байлыгын арттырууга стратегиялык стимул түзөт. Муну окутуунун жаңы технологиясы боюнча иштелген методикалык эмгектерде мындайча белгилейт. “Билим пайдалуу болуп, концептуалдуу түрдө өздөштүргөндө гана баа болот”. Демек интерактивдүү стратегиялык методдордун моделдик потенциалдарын цифровизациялык ыкмалар менен демонстрациялоо да угуу, окуу, сүйлөө, электрондук жазуу ишмердүүлүктөрүн активдештирет. Бул методдордун, моделдердин колдонулушу менен салт болуп калган билим алуудан же башкалардын идеясын кабыл алуудан арылып, өз алдынча изденүү, эмгектенүү менен ой-жүгүртүп тиешелүү маалыматты интернет аркылуу түшүнүп, кызыгып үйрөнүүгө жетишет. “Угуу-демек, көбүн унутту дегендик, көрүү-демек, эсинде сакталды дегендик, аткаруу-демек, түшүнүү” деген сөз бар. Анын сыңарындай окуучуларга багыт берүү менен темага ылайык тапшырмаларды аткартуунун, маалымат боюнча өз ара пикирлешип бир жыйынтыкка келишине интерактивдүү стратегиялардын айрым элементтерин жана интернет булактарын пайдалануунун жыйынтыгы, сабактын маанисин арттырып, эффективдүүлүгүн жогорулатат.

Башталгыч класстын окуучулары үчүн Кыргызстандын географиялык абалы тууралуу кызыктуу чакан видеослайд көргөзүү жана окуучулардын көргөндөрүн, уккандарын “Биздин Ата-Мекен” деген темада чакан маалыматты кластер түздүрүү аркылуу жаздыруу, контур карталарга областарды түшүрүп түрдүү түстөргө боётуу жана Кыргызстан тууралуу маалыматтарды интернет аркылуу чогултуу жана айтып берүүгө үйрөтүү ыкмасы да сабак өтүүн натыйжалуу багыттарынын бири.

Корутунду: Башталгыч класстын окуучуларынын жаш өзгөчөлүктөрүнө жараша оюн сабактарын уюштуруу, интернетт булактарынан географиялык объектилер туурасында маалыматтарды издетүүү, сабакта географиялык картаны колдонуп, областардын контур карталарын чийүүнү жана аталган маалыматтарды жактоону, таблица, кросворддорду толтурууну да оюндар аркылуу ишке ашыруу башталгыч класстын окуучуларынын сабакка болгон кызыгуусун арттырат. Бул багытта сабак берүүнүн илимий-теориялык деңгээлин жогорулатууга жана окуу материалын окуучулардын бекем өздөштүрүшүнө жетишүү менен катар окуучулардын маалымат алуучулук жөндөмдүүлүктөрүн өрчүтүүгө атайын көңүл бөлүү зарыл.

Аларды логикалык операцияларды жүргүзүүгө-себептеш-натыйжалаш байланыштарды салыштыра, талдай, аныктай билүүгө, жыйынтык чыгара билүүгө, түшүнүктөрдүн маанилүү белгилерин аныктай билүүгө, географиялык контур карталар менен иштөөгө, таблицаларды толтурууга, сүрөт тартууга кызыктыруу менен цифравизациялык ыкманын жардамы аркылуу мекен таануу предметинин маселелерин, маалыматтарын үйрөтүү башталгыч класста мекен таанууну окутуунун эффективдүү натыйжаларын берет.

Географиялык алгачкы түшүнүктөрдү башталгыч класстарда мекен таануу предметинде окутуунун эң негизги милдети, окуучулардын табиятка, географияга кызыгуусун арттырып, чыгармачылык менен маалыматтарды үйрөнүүсүнө жол чабып берүү болуп саналат. Бул багытта интерактивдүү стратегиялардын айрым элементтерин жана учур шартына ылайык жаңы технологияларды сабакка пайдалануу жакшы натыйжа берет.

Колдонулган адабияттар:

1. Бекбоев И.Б. Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери. - Б., 2011.
2. Бекбоев И.Б., Алимбеков А.А. Азыркы сабакты даярдап өтүүнүн технологиясы. - Б., 2011.
3. Мамбетакунов Э., Сияев Т.М. Педагогиканын негиздери. -Б.,2008
4. Рахимова М.Р., Абдыкеримова М.А. Педагогиканын теориясы, системасы жана технологиясы. - Б, 2007.
5. Критическое мышление в Кыргызстане: От знания к оценке. Материалы Республиканской научно-практической конференции /25.11.2001/ Фонд “Сорос-Кыргызстан”. Бишкек-2003
6. И.А. Низовская. Словарь программы “Развитие критического мышление через чтение и письмо” учебно-методическое пособие. Международная ассоциация чтения. Фонд “Сорос-Кыргызстан” Бишкек-2003
7. Башталгыч класстардын мекен таануу интеграцияланган предмети боюнча предметтик стандарты. Түзүүчүлөр: Аттокурова Ч.А. Абыкова Г.
8. Кыргыз билим берүү академиясы, Бишкек-2018

УДК 37.01

DOI 10.33514/1694-7851-2023-4-279-285

Асанбекова Ч.А., Абылаева Т.Ж., Асанбекова Г.А., Бекболотова Н.Н.

К.Тыныстанов атындагы ҮМУ, а.ч.-и.к., доцент,

К.Тыныстанов атындагы ҮМУ, окутуучу, магистрант,

К.Тыныстанов атындагы ҮМУ, окутуучу, магистрант,

К.Тыныстанов атындагы ҮМУ, окутуучу

Асанбекова Ч.А., Абылаева Т.Ж., Асанбекова Г.А., Бекболотова Н.Н.

ИГУ имени К.Тыныстанова, К.с.-х.н., доцент

ИГУ имени К.Тыныстанова, преподаватель, магистрант,

ИГУ имени К.Тыныстанова, преподаватель, магистрант,

ИГУ имени К.Тыныстанова, преподаватель

Asanbekova Ch.A., Abylaeva T.Zh., Asanbekova G.A., Bekbolotova N.N.

IKSU named after K. Tynystanov, Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor,

IKSU named after K. Tynystanov, teacher, master's student,